

Джури-характерники (скорочено)

Володимир Рутківський

*Володимир Рутківський
Роман "Джури-характерники"*

*Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.
Авторські права на переказ належать Укрлібу.*

*КНИГА ДРУГА
ХТО ТИ, КАРАЧОБАНА? (Березень 1492 року)*

Басман-бек бився з Селімом Карачобаном. Обабіч змагалися інші ханські дружинники. Поміж них був і Карачобанів слуга, проворний мускулистий юнак. І Басман-бек, і Карачобан билися добре. Вони були знайомі уже шість років. Карачобан час від часу супроводжував купців до Великої Орди, але Басман-бек підозрював, що Селім-джан має стосунок не тільки до Великої Орди.

Про Селімове дитинство та молоді літа Басман-бек знав усе: немовлям захопили його татари, щоб продати у Криму. Але було те немовля таке хирляве, що вони покинули його в степу. Хлоп'я знайшов татарський чабан, виходив його і поставив на ноги. Від чабана Селім Карачобан потрапив на службу до кримського хана, потім служив у війську турецького султана. Одного разу Селіма важко поранили, до війська він не повернувся, вирішив натомість супроводжувати каравани. І не було провідника надійнішого за нього.

Але для Басман-бека була незрозумілою одна обставина: тільки-но Селім допроваджував караван до місця призначення – одразу ж кудись щезав. Вивідники увесь час губили його сліди. Може Селім – уруський, тобто, український вивідник? Думав Басман-бек і про це. Він навіть карав одного українця при Карачобанові, але той ніяк не видав себе. Можливо, Карачобан просто ватажок якоїсь зграї розбишак у безмежних степах. То хто ж ти, Карачобане, насправді? Сам Басман-бек був відданим хану Менглі-Гірею.

Басман-бек запросив Карачобана подивитися на дещо у порту. Вулицями Бахчисарая – нової столиці кримського ханства, вони пішли у порт. Там був величезний військовий корабель – турецька галера. Веслярі, яких було не менше сотні, були прикуті до своїх весел. Галера прибула з дружнім візитом від турецького султана. А згодом Менглі-Гірей купить кілька таких, бо йому потрібна своя військова флотилія.

ХАН МЕНГЛІ-ГІРЕЙ

Сам хан Менглі-Гірей приїхав на оглядини галери. Люди навколо мали припадати перед ним до землі. Таке придумав Басман-Бек, щоб хана часом не вбили.

Менглі-Гірей був невдоволеним, бо його мрія зробити Бахчисарай однією з найкращих столиць світу затягувалася в часі, адже потрібні були гроші. Тому хан хотів все більше ясиру, щоб на виручені за нього кошти запрошувати десятки й десятки турецьких майстрів.

Басман-бек – один із сотників особистої охорони хана, мав право не схиляти голову, бо відповідав за безпеку свого повелителя.

Менглі-Гірей почав думати про Порту, з якою уклав не дуже рівноправний, та все ж таки союз. Зате він тепер хан нехай і маленького, проте дужого Криму. А за ним – уся можуть Оттоманської Порти. А колись, може, вивільниться від залежності Порті і знову підніметься, як піднялися Чингізхан, Батий-хан і Тамерлан. Але поки що треба кланятися турецькому султанові, надсилати йому ясир і будувати новий Бахчисарай.

Карачобан мав коротку нагоду вистрелити з лука в хана. І за себе він не боявся, але шкода було джури. Та й охорона хана була метка. Ні, треба чекати іншого, щасливішого, випадку. Карачобан скосив очі у бік джури, який теж мріяв порішити хана. Карачобан перехопив його погляд і заперечливо хитнув головою. І тут їхні погляди помітив Басман-бек. Він встиг побачити очі Карачобана, які мовби прицілювалися до жертви. То хто ж ти насправді, Селім-джан?

Коли ханський почет відійшов, Басман-бек спитав Саліма, якій смерті він віддав би перевагу, якби його вивели на чисту воду. Карачобан відповів, що на палі, бо встиг би сказати своїм ворогам усе, що про них думає.

Пізно вночі Карачобан сидів перед багаттям. Його шатро стояло віддалік від інших. Неподалік вирізнялися контури його недокінченого будинку. Джура був поряд. Прибіг і вовк Барвінок. Джура Грицик сказав, що була непогана нагода вбити хана, а Карачобан, котрого в інших місцях звали Швайкою, не скористався. Але Пилип Швайка сказав, що треба братися з іншого боку. Проте Грицик був упертий. Він питав, навіщо так водитися з Басман-беком. Швайка пояснив, що через нього дізнається важливі новини. Наприклад, про те, що Менглі-Гірей надіслав листа Саїдові-мурзі (який робив набіги на Україну) з натяком, аби той доставляв до Криму побільше невольників. І якби Швайці роздобути того листа і довести авторство хана, то на Менглі-Гірея посипалися б протести, звинувачення на весь світ. Згодом Грицик розповідав про те, що дізнався він: у Козлові можуть піднятися на повстання до тисячі тамтешніх виноробів і пастухів, які давно точать зуби на татарів. А от в Ак-Шейху Басманові винюшкувачі закатували Саву Сивого.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

ВОРОЖБИТСЬКЕ ЖИТТЯ

Санько жив із чорногузом Грицьком і вовком Куцим на маленькому острові. П'ять років тому хазяїном Куцого був Остап Коцюба, але коли на їхній острів напала орда Саїда-мурзи, Остап загинув. Тоді козаки дорогою ціною здобули перемогу.

Санько уже навчив Куцого відвертати увагу татарина так, щоб з іншого боку міг

прокрастися козацький розвідник. Хлопець серед козаків був тепер найсильнішим віщуном і ворожбитом. Найчастіше Санько мислив і прислухався. Він бачив таке, що простій людині не побачити зроду. За це Санька називали характерником.

Зовсім недавно Санько неабияк прислужився Вирвизубовим хлопцям: на Саньків острів прибилося трійко татарів-вивідників, Санько навів їм, щоб розвели вогнище і біля нього обговорити останні новини у татарському житті. Санько підслухав, що Саїд-мурза збирає людей, аби напасти на присульські села. Коли татари подалися назад, вовк Куций поніс Вирвизубові звістку про майбутній напад. Вирвизуб влаштував нападникам таку зустріч, що вони, мабуть, ще й досі чухаються.

Санько згадував Грицика - свого найкращого друга. Вже п'ять років, як вони покинули рідне село Воронівку. Першого літа вони з Грициком відбили напад Саїдової орди. Друге і третє літо вони провели у Швайчиного товариша Рашита - допомагали його дітям випасати худобу. А заодно вивчили їхню мову і зробилися "татарчатами". Грицик навіть закохався у Рашитову небогу Фузу. Але минулого літа Швайка забрав Грицика до Криму, а Санька відіслали в науку до старого характерника Куделі в тясминських болотах. Дід Куделя виявився такий самий мудрий і старий, як і дід Кудьма, перший Саньків навчитель.

Санько сильно напружив очі і побачив острів, дуже схожий на той, де поселився дід Кібчик. Там усе було гаразд.

Санькові-характернику на відміну від козака, що не може обійтися без товариства, потрібна була самотність, тиша і спокій. Але найбільше Санькові хотілося бачити себе верхи на коні і з шаблею над головою. Адже він не слабак, виріс такий, що не поступиться силою навіть Грицикові.

Нараз тишу розсік короткий посвист, потім довгий і ще два коротких: так висвистував тільки Швайка. Санько подався назустріч. Але побачив татарина у кудлатому малахаї й смугастому халаті. У руках він тримав лук.

БУСОЛ ПРИГОЩАЄ ГОСТЯ

Санько налякався, впав на дно човна і швидко поплив у рятівних очеретах. Хлопець вирішив більше таким роззявою не бути. Він заплив очеретами за спину татарина. Але ним виявився Грицик!

Друзі зраділи зустрічі. Грицик сказав, що щойно приїхав з Швайкою від діда Кібчика. Санько розповів, що ворожить тут, але дуже хочеться скочити на коня і воювати. Санько "напророчив" Грицикові, що з ним у найближчі дні станеться щось смішне: Грицика кинуть поперек сідла і надають ляпанців, як малій дитині.

Санько показав свого чорногуза, якого назвав на честь друга. Птах навіть зловив жабу і віддав Грицику, а це означало, що хлопець йому сподобався. А потім Санько повів друга знайомитися з господарем Дніпра.

ГОСПОДАР ДНІПРА

Не раз йому вдавалося уникати смерті. А ще він швидко ріс і хотів багато їсти. Того, що видобував з намулу, було недостатньо, тому підкрадався до качок і затягав їх під воду. А якось вхопив найбільшого з гусаків. Людей він вважав двоххвостими, але не

боявся їх, бо міг затягнути на дно. Люди намагалися зловити його на м'ясо, але йому вдавалося вислизати. Одного разу людина кинула йому шмат качки. Він спочатку насторожився, але людина ніби промовляла: не бійся, я не ворог, я прийшов з миром і приніс тобі дарунок! Відтоді Санько часто припливав і годував велетенського сома.

По дорозі до нього Санько розпитував Грицика, як там Рашит. Бо майже рік друзі прожили у Рашита, пасли отари, вчилися татарської мови. Грицик сказав, що все там добре. Грицик розповів другові, що Фуза, як тільки він хоче заговорити до неї, прикривається рукою і тікає геть.

Коли хлопці прибули на місце, Санько заходився поляскувати долонею по воді. І тут з'явився величезний сомище, в пащі якого могло поміститися три Грицикових голови. Санько кинув качку, і сом її з'їв. Грицик був вражений.

ЗИМІВНИК ДЕМКА МАНЮНІ

Санько і Грицик оглядали степ. Усе довкола було таке, як і колись, тільки татар побільшало.

Друзі приїхали до зимівника діда Кібчика. Демко Манюня орав плугом. Поруч був дід Кібчик і ще якийсь чоловік. Усі раділи зустрічі. Чоловіком біля діда виявився Рахмон – татарин-сусід і друг діда.

Дід Кібчик доглядав вовчєнят, яких привела недавно Сирітка. Згодом цих вовчєнят мав вчити Санько. А Демко за ці роки подужчав ще більше. Хлопець признався Грицикові і Санькові, що дід каже йому шукати пару. Але де у плавнях є дівчата?

Згодом човном припливли на острів Левко Заярний з Вирвизубом і Швайка. Вони були якісь сумні, бо полаялися: Вирвизуб хотів іти в пониззя Дніпра, де кримські татари переправляються на правий берег Дніпра і йдуть на Поділля чи ще кудись, а інші не хотіли так.

СУПЕРЕЧКА

Ще з минулої осені дід Кібчик стверджував, що кращого місця, ніж зараз, козакам не знайти. Звідсіля можна вдарити під ребра орді ще перед її нападом на переяславські землі. А Вирвизуб доводив, що, крім лівого берега, є ще й правий, де живуть такі ж люди, як і тут. Тому треба перебиратися на низ Дніпра, де зручно перехоплювати орду, щойно вона висуне носа з Криму. А от про що думав Швайка – ніхто до пуття не знав.

За кулешем дід говорив, що татари тепер ладні з козаками обійматися, ніж пустити сюди кримчаків. Степан Вирвизуб знов почав за Правобережжя говорити, бо туди кримчаки набігають. І ніяк їх не перехопиш, бо від Дніпра до Карпат сторожу не розтягнеш. Вирвизуб сказав, що дід хоче тут квочкою сидіти. Від тих слів дідове обличчя стало наливатися кров'ю. Швайка їх зупинив. Дід настоював на своєму, бо тут на підмогу могли прийти Переяслав, Черкаси, Канів. Вирвизуб спитав, що бачить Санько. А він бачив, що треба спускатися у Дніпрове пониззя, але й бачив Швайку на палі, діда з стрілою в голові і Вирвизуба, якого смутні козаки несуть на плечах. Добре, що хоч Вирвизуб і дід Кібчик у тих видавах були набагато старші, ніж зараз. Санько сказав, що козаки плаватимуть і по Дніпру, і навіть по морю.

Швайка сказав, що з татарами покінчити у самому Криму. Дід здивувався, хто ж

туди пустить військо козаків. Але Швайка сказав, що військо є. І коли повернеться з Переяслава, тоді й усе розкаже.

Швайка мав їхати в Переяслав. Дід попросив прихопити Демка Манюню і навідати по дорозі Воронівку.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

СУСІДИ

Швайка, Санько, Грицик, Левко Заярний, Кривопичко, Одуд, Демко Манюня їхали степом у Воронівку. Грицик разом з Барвінком виглядали татар, бо хлопцеві хотілося попрацювати шаблею,

Швайка їхав мовчазний і замислений. Він думав чи все добре у Криму. За Гуркана був спокійний. У своєму Г'юзльові він зібрав уже з півсотні гарних парубків, що підуть за ним у вогонь і в воду. Хоча його могли "розкусити" люди хана. А от Турсун, бахчисарайський лудильник, навпаки – надто вже обережний. У його ватазі тридцять воїв, це ще дуже мало. Швайка підрахував, що українського ясиру в Криму не менше, ніж самих татар. Ці люди могли повстати, але боялися. Та все ж справи повільно просувалися. Під рукою Швайки уже майже дві сотні сміливців, які ладні виступити хоч зараз. От тільки б не зірвалися вони раніше часу.

Раптом Грицик побачив татар. Швайка сказав, що це просто місцеві пастухи і гріх піднімати шаблі на своїх сусідів. Татар було зо два десятка. Заярний переміг одного татарина, а Грицик – ще одного, зовсім молодого, чимось схожого на нього самого. Потім Швайка витяг з-за пазухи чорну стрічку, перев'язав нею ліве око і насунув шапку на самісінькі брови. Швайка часто таке робив, коли не хотів, щоб запам'ятали його лице. Пилип почав розмову з найстаршим пастухом Абдуллою. Виявилось, що Швайка знає його: Абдуллі позаминулого літа козаки з Лугу повернули отару овець. Абдулла чув про Швайку і його славу, тому пастухи дивилися на козака майже з забобонним жахом. Швайка говорив, що хоче мирного сусідства. Він запросив татар на спільний обід і запропонував, щоб молоді козаки і татари наполювали дичини і позмагалися, хто найвправніший у цьому. Швайка глянув на Санька, який мав би відчути загрозу з татарського боку. Але все було гаразд.

Молодь полетіла в степ, а Швайка з Абдуллою говорили і спостерігали за хлопцями. Між ними був Хасан – небіж Абдулли, з яким бився Грицик. Абдулла говорив, що старі татари ще пам'ятають, як мирно сусідили діди-прадіди українців і татар. Але зараз Крим піддався під турецьку руку, все змінилося. Коли кримські сусіди виходять по ясир, то беруть і урусів (українців), і присульських чи ворсклянських татар.

Тим часом молоді мисливці почали повертатися. Останніми під'їхали Хасан з Грициком. Здобич була чимала. А Санько приніс чималого зайця. Хлопець сам приманив його своїми думками просто в руки. І татари цьому дуже дивувалися.

Хасан і Грицик встигли сподобатися одне одному. Хасанові сподобалися розповіді Грицика про пригоди в Криму, Очакові, Коцюбієві і навіть Акермані. Хасан мріяв стати

уруським бродником. І щоб поруч був такий веселий товариш, як Грицик.

ЖЕНИХАННЯ

За ці п'ять років Воронівка не дуже змінилася. Вже два роки татари не потикалися до села. На місці воронівських попелищ подекуди почали виростати новенькі хати. Навіть бугай Грім, якого Грицик побачив за Воронівкою, був схожий на його вірного Петрика. Біля нього був білявий хлопчина з великими сумовитими очима. Хлопчика звали Телесик, його батьків вбили татари. Він просив Грицика взяти його до козаків.

У селі старостою був Василь Балеєм, який вижив у січі з Саїд-мурзою, але для козакування був уже заслабий. Коли він вилікувався, Швайка познайомив Василя з переяславським старостою Лемешем і той згодився поставити Байлема старостою Воронівки.

Балеєм розповів, що пан Кобильський десь пропав, але місяць тому приїхав новий пан - Заремба, якому ці землі не київський воєвода відписав, а буцімто чи не сам великий князь литовський чи король польський.

Балеєм з Грициком і Швайкою приїхали на батьківську садибу Пилипа. Кам'яний льох, у якому колись не раз відлежувався Швайка, геть заріс жаливою. Швайка згадав бабуню з дідом, батьків. Згадав себе, покинутого серед степу. Потім до нього простяглися руки Рашитової матері, родом з його Воронівки... А от він уже парубок, і рушає в Крим. Ось він за морем у страшному герці. А далі - повернувся з-за моря до Криму з таким-сяким скарбом. Довго шукав справжніх батька-матір, та так і не знайшов. А коли новий кримський хан Менглі-Гірей почав ходити на Сулу по ясир, зробився українським вивідником...

До Переяслава Швайка поїхав сам. Заярного з Кривопичком та Одудом не відпустила рідня, а про Санькову матір і казати годі. А Грицик помагав Демкові Манюні знайти пару.

Демко дуже боявся отримати гарбуза. Уже другий день Грицик і Демко роз'їжджали воронівськими вулицями у пошуках Демкової нареченої. Демко признався, що в Канівцях є одна дівчина Ждана, яку він колись побачив, коли пан Кобильський узяв його до себе.

У Канівцях ніхто не цікавився, з чим приїхали хлопці. Біля річки Демко побачив невисоку натоптувату дівчину, яка співала пісню. Коли вершники під'їхали до неї, вона запитала, де ж був Демко стільки років. І пішла геть. Грицик вирішив бути настирливим. Пізно увечері він під'їхав до її хати і викрав дівчину, перекинувши через кінську спину. Кінь поніс їх на Воронівку. Спочатку Ждана не опиралася. Проте раптом запрачалася, спинила коня, зіскочила і кинула Грицика в пилюку.

Демко чекав Грицика. І от нарешті з'явився кінь, але Грицик чомусь не сидів на ньому, а лежав упоперек, наче лантух. А в сідлі сиділа Ждана. Вона підійшла впритул до Демка і войовниче взялася руками в боки. Дівчина сварилася, бо її викрали. Грицик пояснив, що Демко кохає її, але не наслідуюється признатися. Але дівчина назвала Демка невмиваним, ще й запах поганий від нього почула. А це пахнув копчений лясц, бо Демко з дідом коптили їх для продажу в Черкасах. Коли Ждана дізналася це, то

сказала, що такою рибою можна хіба людей труїти. Тож дівчина повела хлопців до себе додому і показала їм копченого ляща, від якого у хлопців слина покотилася. Демко з Грициком з'їли цілого.

Ждана сказала, що поїде з хлопцями у плавні і там навчить усіх, як коптити рибу, а не переводити марно. Її мама була проти, але дівчина сказала, що Демко і Грицик її охоронятимуть.

ВАСИЛЬ ЛЕМІШ

Переяславський староста Василь Леміш приймав Швайку. Вони сиділи в садку. Швайка добре пам'ятає, як люто рубався Леміш позаминулого року під час переправи кримського загону через Сулу під Лубнами.

Швайка розповідав останні новини про татар, Крим, Менглі-Гірея. Леміш дав Пилипові гроші на будівництво хати в Бахчисараї, бо що більший буде будинок Карачобана, то більше Басман-бек його поважатиме і довірятиме. А ще Леміш дав гроші, щоб Пилип викупив людей лубенського старости, бо їх захопили татари.

Швайка сказав, що планує лишитися в Криму, бо хоче підняти повстання. За рік повстанців має набратися до тисячі. А ще чекає доки Вирвизуб з товариством перебереться на пониззя Дніпра, щоб заступити дорогу татарам на правий берег.

Леміш радів, але сказав сильно не покладатися на Вирвизуба, бо той має мало людей. Швайка попросив Лемеша дати людей. Староста погодився. А тоді запитав, хто ж замінить тепер Швайку, коли він буде в Криму. І Швайка відповів, що його сімнадцятилітній джура Грицик.

Раптом приїхав вершник і сказав, що Лемеша негайно викликає пан Заремба. Староста пояснив Швайці, що Заремба – велика цяця, бо має дарчу від самого великого князя литовського. А Леміш перед ним, як порожнє місце, бо правує лише від імені воеводи київського. Василь Леміш брав з собою охорону, коли їхав до пана. А цього разу ще й Швайку запросив. Староста жалівся, що хоче вже у плавні. Але Швайка говорив, що він потрібний тут.

У пана побачили побитого чоловіка – Грицька Грабенчука, котрий минулого року козакував аж біля Хортиці, а тепер був кропивнянський староста. Його побили за те, що відмовився виконувати накази Заремби, бо хотів виконувати накази лише переяславського старости.

Швайка зрозумів, що Лемешу не подобається знущання над Грабенчуком. Але зараз Лемешу не можна себе видавати, бо він єдина ниточка козаків з їхньою землею. Швайка виїхав наперед і сказав, що він вивідник у татарському степу, і в тому, що панські землі не такі розграбовані, є й його заслуга. А також заслуга Грабенчука. Але пан сказав Швайці не пхати свого носа в не свої справи. і наказав знову бити Грабенчука. Швайка витяг шаблю і став поруч з Грабенчуком. Один зі слуг Заремби раптом сказав, що Швайка – відомий вар'ят, який збиткувався над Кобильським.

Леміш і його охорона потягли руки до зброї. Пилип подумав, що не варто Василеві виказувати себе чи ставати на прю з представником самого короля. Він ще не раз знадобиться, коли татари здумають прийти в ці землі... Не роздумуючи, Швайка

смикнув поводи і Вітрик поніс його геть. Заремба скрикнув зловити його.

*Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.
Авторські права на переказ належать Укрлібу.*

ГРИЦИКІВ ЗАДУМ

Санько з Грициком покривали очеретом дах хати тітки Мокрини. Демко готував їм куліш і згадував Ждану. Грицик побачив, що їде Швайка. Пилип приїхав у двір і розповів хлопцям, що пан Заремба ще гірший від Кобильського. Демко сказав, що треба зробити так, щоб того пана чорти забрали. Грицик придумав, що Хасан може допомогти. Спочатку Швайка й слухати не хотів про те, що задумали хлопці. А тоді з безвиході махнув рукою.

За якусь годину Швайка з Демком уже їхали в татарський степ, а Грицик з Саньком – до Заремби.

Охорона пана не зловила Швайку. А до пана прибули люди від Сули, які привели ще двадцятьох дужих хлопів для охорони пана і вісім возів збіжжя і хутра.

САТАНИНСЬКИЙ ГРИБ

Три доби Грицик і Санько стежили за Зарембою та його людьми, що поки жили в таборі (маєток тільки будувався). Хлопці дізналися, що найближчих панових слуг – два десятки. Решта – зібрані з довколишніх сіл хлопці-гайдуки, яким Заремба пригрозив, що в разі втечі їхні родини будуть посаджені на палі або порубані.

Санько думав, що наблизиться до Заремби, чарами заведе його в якийсь перелісок – а далі все буде так, як задумав Швайка. Але це було нелегко зробити. І ніяке навіювання на охоронців пана не діяло. До друзів прибіг Барвінок, який приніс за вухом у жменьці реп'яхів записку від Швайки. Він повідомляв, що потрібні люди вже чекають їх в умовленому місці.

Санько відправив Грицика в умовлене місце і лишився сам. Санько помітив сатанинський гриб, на якому посковзнувся Грицик. Дід Курило казав, що коли його хтось спробує, то стає такий шалений, що аж розум втрачає.

Санько зачекав, доки один зі слуг, що прийшли до лісу по хмиз, відійде від гурту, і подумки наказав йому наблизитись. Тоді звелів йому роздягтися і заснути. А сам убрався в його одіж, похапцем назбирав велику в'язанку хмизу, накришив у полотняну торбинку кілька сатанинських грибів, завдав на спину в'язанку і подався до табору. Санько навіяв слугам, що він слуга Гаврило. Хлопець висипав гриби в казан і втік.

Грицик не забарився. Потрібних людей було десятеро, і всі як один – татарчуки на чолі з Хасаном.

А в таборі, після того, як поїли, люди шаленіли, вбивали одне одного і виступали проти пана. Пан Заремба налякався і чкурнув, куди бачили очі. Нараз перед ним невідь-звідки виринув якийсь хлопака і сказав тікати з ним. Пан злетів на коня і помчав за своїм рятівником до діброви. Біля перших дерев їх зустрів ще один хлопака на коні. Нараз з'явилися татари і зловили Зарембу.

У ТАБОРІ

Леміш зі Швайкою поїхали у табір пана і побачили, що шляхтичі повбивали одне одного, а ті, що були живі, не тямили, що сталося. Леміш запитав, де пан Заремба. Але ніхто не знав. Тоді Швайка сказав, що по слідах з'ясує, що сталося з ясновельможним паном. Староста наказав решті шляхти іти за Швайкою. Пилип показав сліди пана, які вели у діброву. А там стало ясно, що пана захопили татари, бо на землі лежав татарський малахай і зламана шабля.

Леміш сказав шляхтичам, що повідомить у Київ, що тут була спроба заколоту. Шляхтичі не хотіли цього, тому поклялися, що ніколи і нікому не розкажуть про це. Коли Леміш лишився сам з охоронцями пана (а це були мужні чоловіки з панських сіл), яких було сотні з півтори, то переконав їх піти на козакування у Дніпрових плавнях, але за першим його наказом мають збройно повертатися під його руку. Швайку Леміш призначив отаманом цих козаків.

Слуги пана Заремби з галасом почали готуватися до походу в плавні. Швайка і Леміш прощалися.

ЯСИР

Татари запхали в рот Заремби якусь ганчірку, зав'язали очі і кинули поперек коня. Куди його везли, Заремба не знав.

Нарешті коні зупинилися. Зарембу розв'язали, він лантухом сповз із коня. З паном було ще два хлопці, яких теж захопили татари. Це були Грицик і Санько. Вони говорили, що полювали в лісі, а татари і їх схопили.

Заремба не розумів, що його одурили. Пана били по-справжньому, а хлопців лиш торкалися. Грицик підморгував старшому над усіма Хасанові. Санько з Грициком хотіли налякати Зарембу так, аби той і в думках не мріяв повернутися на Переяславщину. Тому Грицик говорив, що татари продадуть пана в Кафі, або ж обдеруть шкіру з ніг і поселять рани, або пошлють на галери.

Грицик і Санько чекали на Швайку, але раптом на них напали Самед-ага і його залізяки. Хасан сказав, що веде до Криму пана Зарембу, але Самед-ага захопив Хасана, його людей і Грицика з Саньком. Навіть вмовляння Хасана, що вони теж татари, не подіяли. Степовики з глузливими поклонами всадили Зарембу на коня. Решта бранців, поприв'язувані до однієї тички, бігли слідом за ним.

ВОЙОВНИЧА ЖДАНА

Після того, як Леміш призначив Швайку отаманом колишньої Зарембової дружини, Швайка вирішив подивитися, як його нове військо володіє зброєю. Оглядинами залишився вдоволений. На другий день Швайка звелів Демкові Манюні відвести нових козаків до діда Кібчика – нехай порадить, де краще селитися і з чого починати новій людині у плавнях. А сам затримався у старости переяславського, бо треба було вирішити багато клопотів: і де знайти вози на збіжжя, і як забезпечити нове військо кіньми, і як надалі тримати зв'язок, і як випросити підмогу ще й у старости черкаського. Останнє взяв на себе сам Леміш, пообіцявши, що негайно відвідає сусіду і про все з ним домовиться.

Швайку під Канівцями зустріла Ждана і поїхала з ним у плавні до Демка. Дівчина

їхала в хлоп'ячій одежі. Переодягтися її умовив Швайка, бо не був переконаний, як сприйме дід Кібчик дівочу появу на своєму обійсті. Коли вона побачила Дніпрову широчінь з рибою, то зраділа, що буде що коптити.

У діда Кібчика товклося повно люду. Дід привітався зі Швайкою, у Ждані дівчини не впізнав. Але коли вона почала розмовляти з Демком, а той винувато виправдовувався, як перед дідом, то дід таки дізнався, що це дівчина. Ждана і Швайка пояснили, що вона приїхала дізнатися, чи все добре з Демком. А ще дівчина порадила дідові краще коптити рибу. Бо тут її повно, але вона виходить у козаків погана. А Ждана з мамою коптять її набагато краще. Ждана навіть дала дідові скуштувати рибу, яку привезла з собою. У стосунках з Демком дівчина далі поводитися гордо і суворо, навіть вже готова була покинути плавні, хоч хотіла тут коптити рибу.

У РАШИТА

Швайка їхав з козаками, перевдягненими на татар, і стиха посміхався, згадуючи вчорашні події: він вмовив Ждану залишитися біля діда Кібчика, бо той розкуштував її рибу, яка дійсно була смачна.

Швайка згадав Рашита – названого брата. Він був для Пилипа і старший друг, і навчитель, і радник. Він єдиний, хто без жодних розпитувань, допомагав названому братові усім, чим міг.

Тиждень тому Барвінок приніс Рашитові звістку про те, що до нього мають прибути Грицик з товариством і полоненим Зарембою. У Рашита Швайка мав вирішити, що робити з паном.

Швайка застав Рашита за випасанням овець за Широкою могилою. Названий брат сказав, що Грицик і Санько чомусь не прибули до нього, можливо, їх зловив Самед-ага.

У КАЙСАЦЬКИХ ПАЗУРАХ

Хасана, Санька і Грицика шмагали і гнали татари. Єдиним, кому не погрожували нагаєм, був Заремба. Він їхав попереду і обіцяв Самеду-азі великі гроші взамін на волю. Але Самед сказав, що мусить ділитися здобиччю з Саїдом-мурзою, бо промишляє на його землях.

Куций потайки біг за хазяїном і був готовий завити у відчаї на весь степ.

Ввечері полонених завели у вибалок, а Самед і Заремба кудись поїхали. Татари повечеряли і заснули. Тільки бранці не спали. Збиті ноги нещадно кривавили, не стихав біль від нагаїв. Вартовий, якого заворожив Санько, розрізав ремінець на руках хлопця і заснув. А Санько почав звільняти інших бранців. А потім одного татарина, що найдужче знущався над Грициком, дещо розпитав. Санько дізнався, що ці татари вивідники Саїда-мурзи, який збирає людей на козаків з плавнів, бо у плавнях не повинно лишитися жодного невірного.

Грицик і Санько вирішили негайно летіти до Швайки і розказати про те, що почули. Санькові стало жаль роботи діда Кібчика, адже у плавнях він засіяв ниву, розвів худобу. Це ж скільки праці марно пропаде! І не він один такий. Татарчуки з Хасаном терпляче чекали, коли хлопці вирішать, що робити. Врешті Хасан не витримав і обережно кашлянув. І цей кашель ніби наштотхнув Грицика на якусь думку. Він нахилився до

Санькового вуха і щось почав шепотіти. Нарешті, Санько хитнув головою.

Санько покликав Куцого, відірвав смужку від сорочки і щось нашкрябав на ній вуглинкою. Тоді вклав смужку між реп'яхів і причепив це все Куцому за вухо. Наказав бігти до Рашита.

Друзі підійшли до татарчуків, Грицик сказав їм брати коней вивідників і тікати додому. Проте татарчуки прощатися не поспішали. Вони про щось перемовилися і наперед виступив Хасан. Він сказав, що їм повертатися не можна, бо ватаг цих татар знає, звідкіля хлопці-татарчуки. Грицик вирішив, що хлопці поїдуть з ними.

ВІСТІ З ДНІПРА

Швайка переживав за Санька і Грицика. Проте нічого придумати не міг. Барвінок, що сидів поруч зі Швайкою і Рашитом зненацька нашорошив вуха і заметляв хвостом. І була причина – прибіг Куций. Швайка прочитав записку Санька і рушив до хлопців.

Спочатку Грицикова ватага, шмагаючи коней, чвалом покотила до Дніпра. Грицик намагався здійснити якомога більше гамору. І йому це вдалося. Раз по раз від пригаслих багать сонно цікавилися, куди їх несе нечиста. Ватага зробила широке півколо і подалася назад. Та цього разу Грицик обминав вогнища якомога далі і їхав тихо. А сторожових вогнищ було чи не більше, ніж козаків у плавнях. І біля кожного – татари.

Коли Грицик і хлопці наблизилися до шатра Саїда-мурзи та його найближчих прибічників, хлопець сказав, що треба розвідати, що й до чого. Грицик змив кров, Хасан дав йому свій халат і малахай. Грицик поїхав до шатра.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

СПОВІДЬ ХАСАНА

Санько і Хасан прилягли у траві. Татарчук розповів, що його мама – уруска, а він мріє жити у плавнях, як колись його дід.

Раптом десятків зо два татар стрімко почали наближатися до їхнього пагорба. Санько з татарчуками схопилися на ноги, щоб скочити на коней, коли це з'явився Куций. А на пагорб уже вибіг Швайка. "Татарами" виявилися козаки. Санько розповів усе, що сталося, Швайці.

САЇД-МУРЗА ПОШИВСЯ В ДУРНІ

Сонце вже повертало на захід, коли Грицик приїхав до Санька, Швайки, Хасана та інших. З Грициком був сотник Саїда-мурзи. Сотник вважав, що усі ці козаки (а вони були перевдягнені на татар) розбишаки-кайсаки.

Коли татари Саїда від'їхали, Грицик розповів, що Саїд-мурза геть оскаженив. Зараз його люди шмагають усю Самедову ватагу і допитуються, хто з них відпустив полонених. А Самедова ватага твердить, що за ними скрадався вовк – сам Швайка (а це був Куций), який вночі звільнив усіх полонених. А ще Саїд-мурза дуже хоче дістали гяура Швайку. Грицик спитав, чи подобається Швайці його з Саньком план. Швайка мусив згодитися.

На небо вже сходили зорі, коли вони рушили до табору. Швайка і Санько

направились до самого Саїда-мурзи. Охоронцям і вартовим Швайка говорив, що має новини і показував пластину з зображенням яструба. Санько охоронців заворожував. Швайка зайшов до самого Саїда-Мурзи, який саме згадував програний бій у плавнях, що стався п'ять років тому. Саїд-мурза мріяв зловити найневловимішого Швайку. І саме тут він зайшов, всунув у рот Саїда кляп, витягнув ятаган і сказав показати лист від Менглі-Гірея...

За якийсь час Швайка вийшов з ханських покоїв. А потім гнав на коні зі Саньком і Грициком. Тим часом Хасан зі своїми хлопцями відігнали два табуни Саїдових коней для козаків у плавнях. Вгодовані табуни летіли до плавнів цілу ніч. Татарчуки весело покрикували на коней. Швайка з рештою козаків їхали позаду, готові будь-якої миті перехопити погоню. Та її не було.

Коли нарешті повіяло дніпровою прохолодою, Швайка зупинився і показав Грицикові лист Менглі-Гірея, той, у якому кримський хан пише, що хотів би мати більше ясиру. Швайка признався, що лишив Саїда живим. Бо коли б убив, Саїд став би мучеником, за якого би стали мститися. А тепер Саїд хоч і живий, проте сів у таку калюжу, що навряд чи з неї колись і вилізе. А за таких ніхто не захоче мститися.

Швайка наказав Грицикові завезти лист до переяславського старости. Хасан зголосився їхати разом з Грициком, і Швайка погодився. А ще дав Грицикові пайцза (вірчу бірку) самого Саїда-мурзи. З такою і найлютіший з Саїдових розбишак хлопця й пальцем не зачепить.

Табором Саїда-мурзи повзли чутки, що вночі до шатра пробрався сам гяур Швайка. Старший охоронної сотні знав лише, що вчора неподалік від шатра зупинилося з тридцять вершників. Двадцяттеро з них майже одразу подалося в степ, а двійко спішилися і рушили до шатра. Але що там трапилось, як тим двом вдалося пройти повз вартових, так і залишилося таємницею. Вартові стверджували, що ніхто до шатра не входив, а вийшов сам Саїд-мурза і повідомив, що почувається кепсько, тому похід у плавні відкладається. А щоб ті, хто прийшли на його заклик, не поверталися з голими руками, Саїд-мурза велить видати кожному чаушеві барана, а кожному десятнику – коня. Кинулися татари туди, де були коні, та вже нічого не застали.

І ЗНОВУ ВОРОНІВКА

Тільки-но Швайка з'явився у Воронівці, Леміш дав йому три десятки возів, ущерть навантажених пшеницею, ячменем, вівсом та просом, кадубами з засоленим салом, наконечниками для стріл і списів, полотном. Частину цього всього дав київський воевода за листа від кримського хана, що Швайка видер у Саїда-мурзи.

До Воронівки подивитися на Швайку і переяславського старосту зібралися гурти з Лящівки, Канівців, Мохнача. Всі були раді, що Саїд-мурза піймав облизня. Між гуртами час від часу лунали збуджені голоси Телесика та його друзів пастушків. Вони говорили про татарчуків, що втекли від самого Саїда-мурзи і захопили з собою його табун коней.

До Грицика, Санька і Хасана приєднався Демко, що приїхав з плавнів. На березі просторого ставу Грицик показував своє вміння битися. А Санько ребром правиці переламавав велику лату. Телесик, за спиною якого стояли ще п'ятеро хлопчаків, сказав,

що Санько вміє чаклувати, бо вчора козаки попросили його, щоб він подумки звелів Тимкові Загородньому заревіти по-ведмежому. То той заревів так, що аж собаки заваливали.

ПОНАД ДНІПРОМ

Ось уже третій день валка возів і козаків їхала у плавні.

Після випадку з Саїдом-мурзою татари присмирили, але Швайка пильності не втрачав. Сотня козаків їхала перед возами та ще з півсотні їхало позаду. Козаки розпитували Демка Манюню, як йому з дідом та молодого дружиною хазяйнується на новому місці. Адже Демко був уже повінчаний зі Жданою: у плавнях був свій священник.

Хасан ні на крок не відставав від Грицика.

Швайка їхав попереду, занурений у якісь свої невеселі думи.

Раптом козаки побачили, що за ними на низькорослих татарських коненятах їдуть шестеро ще менших вершників. За хвилину Санько впізнав Телесика та його друзів. Наблизившись до валки возів, хлопчакі зупинилися і скинули свої латані-перелатані шапки. Хлопчакі призналися Швайці, що подумки попросили воронівського старосту Балейма, щоб відпустив їх до козаків. Хлопчакі просили взяти їх за джур.

Швайка погодився, щоб вони поїхали до діда Кібчика, але далі їх не пустить.

За кілька днів козаки наблизилися до плавнів діда Кібчика. Демко, Хасан з татарчуками, Телесик з хлопцями відправилися до діда, а козаки рушили далі. Телесик хотів їхати з козаками та навіть навіював Швайці, щоб взяв з собою, але Швайка на навіювання не піддавався.

СУТИЧКА БІЛЯ ПЕРЕВОЛОЧНОЇ

Чим далі козаки просувалися вниз по Дніпру, тим більше остерігалися татарів, які були то тут, то там. Та ось одного дня вони зникли, мовби розчинилися в степу, і це неабияк насторожило Швайку: треба було чекати якогось підступу.

І він не помилився. Наступної ночі Грицик з Саньком підкралися до одного з татарських вогнищ і підслухали, що найближчі до Дніпра аули були не проти, щоб купно наскочити на козацьку валку. Дещо стримувала тільки велика кількість козаків. Але й це, схоже, було до певного часу.

Швайка сказав рухатися далі і вдавати, ніби вони ні про що й не здогадуються. А біля Переволочинського броду вирішать, як бути далі. Козаки закивали головами. Вони відали, що під Переволочною Дніпро хоч і був ширший, ніж деінде, зате набагато мілкіший. Та головне – там був пором, і він міг значно полегшити переправу.

Та коли валка дісталася переволочинського броду, виявилось, що порома не було ні при лівому, ні при правому березі. Хоч як надривалися козаки, викликаючи поромників, — ніхто не озвався. Тільки за якусь годину з плавнів випірнув один з місцевих козаків і сказав бути обережними, бо за переліском зачалися з тисяча місцевих розбишак.

Вирішили переправити вози за допомогою невеликих козацьких човнів. Адже Швайка говорив, що зараз найважливіше – доставити збіжжя Вирвизубові. А Грицик з

хлопцями мав відтіснити татарських вивідників подалі в степ.

Робота закипіла. Швайка з половиною товариства перекладали мішки з возів на човни, а зо два десятки місцевих козаків доставляли їх на правий берег, де інші козаки знову перекладали їх з човнів на ті вози, що їх уже встигли переправити.

А в степу, на найвищих пагорбах та могилах, виднілася сторожа. Козаки повільно розвертали коней туди-сюди, і вдавали, що вони просто оберігають спочинок втомленої козацької валки та й годі.

Коли Грицик і Санько поверталися до валки, на могили, які вони щойно полишили, уже вибиралися перші татарські вивідники. Побачивши, що така бажана здобич зeszла, вони замахали руками, підкликаючи всю засідку, а десятків зо два стрімголов зірвалися з могил і теж покотилися до Дніпра.

Та тут, на біду, Грицик побачив, що по слідах козацької валки їде Телесик зі своїми хлопцями. І до них кинулись татари, які чомусь перед хлопчиками зупинилися. На татар налетів Грицик з товариством. Січа була миттєва. Грицик вбив кількох татар, решта втекли.

Швайка неабияк здивувався, коли побачив Телесикову ватагу. Хлопці призналися, що нав'язали тим татарам, тоді, як вони зупинилися, що вони – Швайка. Пилип прийняв хлопчаків до гурту.

ЧЕРКАСЦІ

За кілька гін від Дніпра починався майже неходжений Чорний ліс. Валка рухалася сторожко. Попереду їхала стежа на чолі з Кривопичком. Далі їхали Швайчині джури. До них згодом приєднався Швайка. У Санька було поранене вухо, і Швайка казав йому берегтися. До друзів прибіг вовк Барвінок і дав знати, що хтось є попереду. А був там черкаський сотник Федір Колотнеча. Швайці було відомо, що Колотнеча вважається майже господарем цього лісу.

Колотнеча теж чимало чував про Швайку. На правому березі аж заздрили лівобережним, котрі мають такого спритного вивідника. Обидва посміхалися один до одного, відчуваючи, що тепер дорога буде і приємною, і повчальною.

Черкаських лише на дорозі було близько сотні. І, мабуть, ще стільки ж рухалося обабіч валки з возами. Всі як один, здоровані з довгими чубами-оселедцями на виголених головах. І возів з припасами у них було не набагато менше, ніж у переяславців. Тож тепер козаки їхали, вже не остерігаючись кожного шурхоту. Проте пильності не втрачали.

Колотнеча зі Швайкою їхали пліч-о-пліч. Колотнеча жалівся на напади татар, які тепер більше на Поділлі і Карпати нападають, а Швайка розповів, що коли кримці вилетять з за Перекопу, то їм все одно кого хапати: беруть і татарських улусів, і українців.

Колотнеча вважав, що Стефан Вирвизуб мав рацію: треба перехоплювати татар, як тільки висуюють голову з Криму.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

ХАН МАМАЙ ТА ІНШІ

Черкаські і переяславські козаки зупинилися, бо в одному возі зламалося колесо.

Телесик і один з черкаських хлопчиків зійшлися у двобої. А згодом уся Телесикова ватага і черкаська змішалися в одну купу. Федір Колотнеча гримнув, щоб розійшлися. А побилися хлопці через те, що Мусійко – черкаський хлопчик, сказав, що татари – гарні люди. Але Мусійко казав лише про Мамаю, якого намалював у себе на стіні богуславський маляр.

Швайка посадив Мусійка на коліно і розповів, що мати Мамаю була родом з Лубен. Завдяки своїй кмітливості і хоробрості Мамай став ханом кримської орди. А тоді почав думати, як би стати воєначальником усіх татарів. Це було сто сорок років тому. Тоді татари були на обидвох берегах Дніпра і не корилися навіть Золотій Орді. Особливо правобережні. Одного разу вони навіть дали чосу самій Орді. Русичі і литовські князі надумали прогнати татар і почали перемовини з кримським ханом Мамаєм, який згодився. Наші розбили татарів на річці Сині Води, а Мамай став воєначальником усієї Золотої Орди. І керував нею майже двадцять років. Але потім не поділив щось Мамай з московським князем, пішов на нього війною і втратив усе, що мав.

Невдовзі прийшов хан Тохтамиш і розгромив Москву вщент. Князь Вітовт узяв його під свою руку і допоміг сісти на кримське ханство. А за це Тохтамиш поклявся служити йому вірою правдою. І знову двадцять літ жили без воєн, аж поки з-за Волги не посунув беклербек. Вийшов Вітовт із Тохтамишем йому назустріч. Але у вирішальну хвилину Тохтамишеві нукери не витримали і втекли з поля битви. Страшно пошарпали тоді Вітовта, проте бити горшки з Тохтамишем він не став. Тож українці з татарами були у приязні ще літ з вісімдесят. І лише п'ятнадцять літ тому Тохтамишів нащадок Менглі-Гірей вирішив, що краще йому піддатися під турецьку руку. Але за це мусив він налітати на наші землі, хапати в полон наших людей, щоб з дорослих робити безвідмовних рабів, а з малих дітей – лютих яничарів.

Швайка сказав, що зараз між татар є гарні люди, наприклад, Хасан та його хлопці. І навіть серед ногайців і кримчаків є теж непогані люди.

Федір Колотнеча розповів, що в жилах черкаського старости Глинського тече кров Мамаю. Глинський був руським послом у Криму. А коли там перемогли люди Менглі-Гірея, він перебрався до Черкас і зараз не дає татарським нападникам пощади. Татари тепер ходять по ясир куди завгодно, але черкаські землі обходять десятою дорогою.

ПОРОГИ

По дорозі до Вирвизуба козаки почули глухе, проте потужне гудіння. Колотнеча пояснив, що це гудуть Дніпрові пороги, бо там вода з камінням б'ється. Молоді козаки зацікавилися, бо хоч і чули, що то за диво, проте жоден з них не бачив пороги.

Швайка дозволив молодим козакам поїхати і подивитися на пороги. Грицик мчав попереду. Гул був такий, ніби ревли з десять сотень голодних биків. Дніпро гнівно ревів, до неба злітали осяйні розсипи бризок. По річці неслися копиці сіна, уламки

човнів, гілок, дерева.

У божевільному герці зійшлися водна стихія і непорушна кам'яна твердь. Нараз з Телесикових грудей вихопився крик, бо звідкілясь вигулькнуло невеличке човенце, у якому стояв чоловік. Човник то пірнав, то злітав на гребінь найближчої хвилі, то ставав майже сторч, мовби намагався позбутися чоловічка. Але чоловік тримався міцно і з усіх сил працював веслом. Течія відносила його все далі, до наступного каменя. Чоловік помахав хлопцям рукою і ковзнув далі. Телесикові було цікаво, що це за чоловік. Повертаючись від порогів, він мріяв, щоб така сильна хвиля вдарила на татар.

ЗА ПОРОГАМИ

Черкаські та переяславські козаки вже давно змішалися і тепер їхали пліч-о-пліч, жваво перемовляючись. Багато з них були давні знайомі — ще з дитинства, коли вони перепливали Дніпро і навідувалися одне до одного в гості.

Тепер тільки їм було розмов, що про пороги та безмежного сміливця, котрий насмілювався їх подолати. Колотнеча розповів, що найжахливіший з порогів називається Ненаситець. На нього навіть з берега страшно дивитися.

На ранок четвертого дня Чорний ліс почав відступати назад, з'явився споловілий степ. Полудень козаки зустріли в одному з рідкісних тут байраків, аби переховатися від нещадних сонячних променів.

А ще за два дні козаки добралися до Вирвизуба. Він з льоту почоломкався з Швайкою та Колотнечею, тоді притис до грудей Грицика й Санька. Усі раділи зустрічі.

Невдовзі козаки зупинилися на невисокому урвищі і перед їхніми очима знову відкрився Дніпро, протилежний берег якого лише мрів у тремтливій блакиті. По обидва боки купами були розкидані великі й малі острови. Вирвизуб крикнув і, неначе з-під землі, вигулькнули оголені до пояса люди і заходилися розвантажувати вози. Усе складали на човни. На деякі навіть воза можна було поставити.

Вирвизубу сповістив про швидке прибуття козаків Марко Чорторий. Це був той чоловік, що плив порогами. Марко був юний, ще й вуса не засіялись, але відважний.

Вирвизуб сказав усім їхати понад берегом до річки Тягинки, де є гарні острови. Там недалеко був брід через Дніпро, що ним татари переправлялися на правий берег. Кращого місця, щоб їх поколошкати, їм шукати не треба. Дорогою Вирвизуб розповів, що тут татари зовсім не такі, що над Пслом чи біля Сули. Ці ногаями себе називають. Вони більш войовничі за присулських татар.

Під обід козаки дісталися до гирла Тягинки, де на них чекала валка вже спорожнілих човнів. Місцеві козаки переправляли прибульців на найбільший з тутешніх островів і ті почали негайно облаштовуватись.

ВІДРІЗАНІ СКИБКИ

Байлем, який щойно привіз півтора десятка молодих хлопців, сидів біля діда Кібчика, який саме віддавав татарину Рахмону гроші за шкурки. А ще дід обіцяв продати йому вівса. Татарин був задоволений з торгівлі. Рахмон повідомив, що восени кримські татари планують піти попід Сіверським Дінцем і напасти на Урусію-Україну зі спини. Татарин поїхав геть, а дід розпитував Балеяма про Абдуллу – дядька Хасана.

Василь розповів, що Абдулла радий, що Хасана і інших татарчуків дід віддав Рахмону за пастухів. Так хлопці пересидять, доки закінчиться шарварок навколо Саїда-мурзи.

У плавнях дід уже мав копильню, де поралися Санькова мати і дідова невістка Ждана. Балеєм розповів, що Швайка дістався Вирвизуба, і їм потрібно багато хлопців. Тому Балеєм забирає дідових хлопців, а цих, малих, що привіз йому, залишить.

Дідові було шкода своїх славних хлопців, які подалися далеко. Дід боявся, щоб вони не загубилися, наче відрізані скибки. А Балеєм відрізаними скибками вважав себе і діда.

ПЕРША СУТИЧКА

На світанні козаки, розділившись на десятки, виїхали у степ. Чабани з табунниками поволі виганяли свою худобу з плавнів. Козаки знали, що татари за ними слідкують.

Грицик їхав поруч з Саньком. За ними – Данило Куріпка та ще п'ятеро черкаських здорованів. По інший бік від Санька їхав Швайка. Санько вперше виходив на січу, і Швайка про всяк випадок вирішив бути поблизу. Гостре Грицикове око помітило двоє татар. Але вони зникли. А тоді з'явився з десятків ногайців. По обіді козацькі десятки злилися в один стрій. А коли татари з'явилися на обрії – на них уже чекали щільні козацькі лави.

Козаки полетіли вперед. Над степом здійнялися дикі вигуки й свист. Зійшлися у герці козаки з ординцями. Недарма Санько пройшов науку у Швайки. Він поборов одного татарина і взявся за іншого. Поруч з Саньком бився Швайка. Неподалік бився Грицик і Марко Чорторий.

Татари не сподівалися на таку рішучу відсіч, і багато втекло. Швайка наказав Грицикові стежити за ними з найближчого кургана, а сам повернувся на місце бойовиська. Козаки втратили чотирьох. Поранених було значно більше, але всі вони трималися на конях. Вбитих татар було понад двадцять. Ще з десятків пробували підвестися з землі. Швайка звелів їм їхати додому і передати усім, щоб лишили козаків у спокої, бо на будь-які підступи татар козаки даватимуть гідну відсіч.

Швайка не дуже радів з перемоги. Бо то були татари-пастухи. А попереду битви зі справжніми нукерами, чи, не дай Боже, з братом-яничаром.

ТЕЛЕСИКОВІ РОЗВАГИ

За якихось кілька днів на острові виросло ціле містечко. До шести Вирвизубових куренів прилучилося ще стільки ж. І одразу стало ясно, що вони вельми різняться один від одного. У Переяславському курені жили могутні козаки. Ще могутніші обрали собі черкаський курінь. Наймудріші вподобали канівський курінь, найкраще співали у кропивнянському, послухати казки й цікаві побрехеньки збиралися біля солоницького куреня.

А от Воронівський курінь вважався найвреднішим. Хоча тут жили такі самі козаки, як і деінде. Серед них – Швайка, Грицик з Саньком, Кривопичко з Одудом, дніпровський човняр Марко Чорторий і ще десятків зо два козаків. Все через Телесика та його верескливу ватагу. Одного разу хлопчики заворожили козака з іншого куреня віддати їм очерет для куреня. Іншого разу хлопчики зробили так, що один козак хотів

усістися на іншого, прийнявши його за пенюк. Вирвизуб сердився за ці витівки, але поцікавився, як же воно у хлопчиків так виходить? Вони пояснили, що навчилися у самого Санька. Тоді Вирвизуб спитав, чи можуть хлопці самому Санькові щось нав'язати.

Що хлопці не загаялися скористатись порадою Вирвизуба, Санько зрозумів під час обіду. Він саме облизував після кулешу свою ложку, коли відчув, ніби у його розум хтось втручається. Щось говорило дитячими голосами: "Віддай ложку... віддай ложку...". Але Санько подумки примусив хлопчиків віддати йому свої ложки.

*Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.
Авторські права на переказ належать Укрлібу.*

У СТЕПУ

П'ятеро козацьких вивідників, серед яких був Микола Дишло, довготелесий м'язистий парубок з-під Черкас, спостерігали за пагорбом. Микола був спритним в бою, але Вирвизуб хотів, щоб хлопець зрозумів, що все на світі можна вирішити за допомогою однієї шаблі. І от тепер Дишло лежить поруч з колишніми Швайчиними джурами і нудиться. У Грицика був кепський настрій, бо Швайка поїхав у Крим і прощався ніби востаннє. Зараз хлопці мали простежити, чи його слідом не звернув бодай один татарин. Грицик і Санько здогадалися, що поруч є ворог, хоч Микола не вірив. Куций теж був поряд, а п'ятим вивідником був Телесик. Раптом два вершники-татари рушили в бік сховку хлопців. Санько наказав усім думати, що вони кущики, хоч Дишло радий би був піти у бій.

Санько ледь чутно свиснув – і Куций безшелесно розчинився в траві. А тоді вискочив перед татарами, які подумали, що це вовкулака, який уміє відкидати випущену у нього стрілу назад. Татари втекли. А хлопці пояснили Миколі усю історію з вовкулаками: татари бояться козаків, які вміють обертатися на вовкулак. Хоч ніяких вовкулак немає. І стрілу назад пускає не вовкулака, а сам Швайка.

Ввечері весь воронівський курінь сидів і дивився на протилежний від себе кропивнянський курінь. Поруч стояли десятків зо два козаків з інших куренів і, роззявивши рота, стежили, що з цього вийде. Воронівці подумки наказували кропивнянцям принести їм свіжого сала, хоч Вирвизуб сказав, що сала на острові немає. У кропивнянців зчинилася паніка: вони неохоче роззиралися на всі боки, тоді кинулися до куреня, за якусь хвилину вибігли з нього і заходилися нищпорити у траві та кущах. А один гукнув: "Ну нема в нас свіжого сала".

ГОСПОДАР ДНІПРА ПРИХОДИТЬ НА ПОМІЧ

Грицик переправляв на правий берег хлопців для Вирвизуба, у якого з товариством незабаром буде чимало роботи: татари от-от визирнуть з Криму, є гарна нагода скубнути їх під час переправи через Дніпро. А для цього потрібно багато сил. Тому Вирвизуб і розіслав своїх людей по всіх усюдах за поміччю. По правому березі пішли збирати уходників черкаські хлопці, а по лівому – Грицик.

Як він і гадав, подорожувати уздовж Дніпра було не так уже й небезпечно. Замість козаків, що подалися з Вирвизубом у пониззя Дніпра, прийшли нові козаки, які також

мріють залити татарам сала за шкуру.

Грицик згадував Швайкуї їхнє життя у Криму, а тоді заснув. Прокинувся від кінського іржання: на його Лиска напали Свирид і Охрім – два Тишкевичевих друга, що колись грабували у плавнях мирних здобичників. Лиска все-таки спутали. І Грицика теж схопили.

Грицик проклинав себе за роззявкуватість. А тоді сказав, щоб не продавали його у Крим, бо він віддасть їм свій скарб – горщик із золотом та сріблом. Грицик поплив з чоловіками у місце перебування Санькового сома. Сом уже давно вслухався у майже забутий плюскіт. Йому бачилася гарна качка. І він виплив з глибини. Жахно скрикнув Охрім, ще жахніше вереснув Свирид, відсахуючись від страховидла. Хитнулися облавки – і човен наповнився водою. І поки Охрім зі Свиридом з навіженим пирханням бабралися в воді, у Грицикових руках опинився Свиридів ніж...

За кілька хвилин він вибрався на берег. Грицик скочив на Лиска, прихопив за поводи розбишацькі коні і щодуху погнав до переволочинської переправи. Треба було поспішати, бо от-от мали надійти останні ватаги.

ДОРОГА ДО КРИМУ

Швайка підслухав у степу розмову татарських пастухів. Він довідався, що татари шукають вовкулаку, отже, Санько з Грициком не лише відволікли увагу татар, а й учинили щось незвичне. Тому Швайці було так легко проскочити прикордонні роз'їзди та засади. Швайка повертався до Криму не з боку Дніпра, а ніби від Дону. Нехай ті, хто все ще стежить за ним, думають що він, Селім Карачобан, має, як і раніше, якийсь стосунок до великої Ногайської орди. Чи бодай до її розбишак-кайсаків.

Швайка зустрів по дорозі товстого муллу на ім'я Оркан, котрого нещодавно запримітив серед гостей одного з улюбленців Менглі-Гірея. Мулла теж впізнав Карачобана, але не наважувався питати, звідки він їде. Мулла був балакучим і розповів, що Менглі-Гірей благословив похід на урських нечестивців-гяурів. Серце Швайки гупнуло і покотилося вниз. От маєш: ледь-ледь не проґавив таку подію!

Коли татари трохи віддалилися, Швайка похапцем написав на шматку полотна кілька слів і послав записку Барвінком до Вирвизуба.

Про повернення Барвінка не треба було турбуватися: вовк уже давно привчений вертатися до їхньої бахчисарайської будови. А там старший над будівельниками Мелік, він же Гаврило Кощавий з Васютинців, знає, як бути далі.

Швайка смикнув за поводи і подався наздоганяти своїх супутників. Мулла Оркан говорив, що ходять чутки, що незабаром вийде закон, за яким полонені уруси, які приймуть іслам, отримають землю і волю. Хто не хоче прийняти іслам – стає рабом, але через шість років стає вільним, йому дадуть землю, але із заборонаю повертатися додому. А хто все ж хоче втекти – того братимуть на галери.

А ще Швайка дізнався, що хан вирішив не чекати, доки литовський князь чи якийсь інший володар звинуватить його в підступності через той лист, що у Саїда-мурзи украв Швайка. Хан першим вирішив напасти!

Швайка і Оркан заїхали у місто Чонгар. Чоловіки розпрощалися. Оркан сказав, що,

можливо, вони зустрінуться в Джурчи, бо на днях туди приженуть багато ясиру.

НЕВІЛЬНИЦЬКИЙ РИНОК

У Бахчисараї Швайка мав багато справ. Каменяр Мелік, він же Гаврило Кощавий з Васютинців, сказав Швайці, що розширив будівництво Швайкового будинку і рие таємний хід аж до яру. А стіни потовщить і додасть бійниць, бо мало що може трапитись. Гаврила Швайка викупив з рабства, тому він зараз відробляв на будівництві. Чоловік дуже хотів додому і зрадів, коли Швайка сказав, що вже є козаки, які готові відбити татар. Швайка збирався до Джурчи, а Гаврилові наказав зустріти Барвінка.

У Джурчи уруські невольники, яких ще готували відправляти до Кафи, Г'юзльова, Керчі, Бахчисарая, коштували чи не втричі дешевше. Тому всі, хто не любив розтринькувати гроші, по живий товар вибиралися саме в Джурчи.

Карачобан з Басман-беком приїхали на невольничий ринок. Звідусіль долинали приглушені стогони і плачі. До жердин були припнуті замучені діти, жінки, чоловіки

Зненацька Швайці здалося, ніби його хтось покликав. Власне, назвав не його, Карачобанове, ймення, а ім'я Швайки. Це було так несподівано, що Пилип обернувся. Він побачив пана Зарембу серед невольників. Басман-ага помітив, що Карачобан і Заремба довго дивилися один на одного. Татарин махнув рукою, і його нукери оточили Швайку і Зарембу. Тоді пан признався, що перед ними сам вивідник Швайка. Басман-бек схопив Швайку. Швайка мовчав. Лише презирлива посмішка зринула на мить на його обличчі.

БІЙ НА ПЕРЕПРАВІ

Вирвизуб з козаками, Грицик, Санько і Демко, якого Ждана відпустила з плавнів до козаків, виїхали на розвідку. Татари поводитися якось незвично. По троє чи по п'ятеро вигулькували вони з-за древніх курганів, гасали перед очима козаків. Але як тільки Колотнеча з хлопцями наблизились до них, вони розлетілися в усі боки.

Вирвизуб зрозумів, що татари щось замислили, тому вирішив триматися ближче до своїх островів. І дійсно, ввечері не менше тисячі татар напали на острови. Наблизившись до очеретів, засипали їх хмарою стріл, а тоді, розсипавшись, помчали уподовж плавнів. Вирвизуб сказав, що татари певно хочуть, щоб козаки готувалися до оборони і нікуди не йшли. А самі завтра зранку почнуть переправу десь біля Тягинки.

Вирвизуб таки мав рацію. Основні сили татар вигулькнули на світанку біля Дніпра трохи нижче від звивистої і бистої річки Тягинки. Їх було близько шести тисяч. Розсипавшись широким віялом, спішені татари заходилися квапливо рубати найближчі очерети і в'язати з них невеликі плоти і пускалися вплав через Дніпро. Так вони робили здавен, готуючись на розбійницьку виправу.

По боках не озиралися. Не було ще жодного випадку, аби хтось завадив їхній переправі. Проте цього разу трапилося несподіване. Щойно передні татари дісталися протилежного берега, над урвищем невідомо звідки з'явилися зо дві сотні кінних козаків і в татарів майже впритул посипалися дощульні козацькі стріли. Безпомічні татари десятками ішли на дно. Решта – верталися. Проте біля виходу з горловин на них знову впритул ударили нещадні козацькі стріли. За якусь хвилину вихід перекрили

купи конаючих коней і вершників.

Татари подерлися по крутосхилах, що нависали над горловинами, і кидалися на козаків збоку. Але ті були наготові і теж зустрічали їх шаблями та короткими списами-сулицями. Демкова довбня не залишала за собою нікого живого. Татари, що вижили, були розділені по різних берегах і тікали.

Вирвизуб вирішив їх не доганяти, бо татари вже вив'язали два великих плоту. І коли накинуться на ворогів, вони вже втікати не будуть, а теж стрілятимуть. І не тільки з плотів, а й з берега. А їх було значно більше, ніж козаків.

Але татари додому не поспішали, навіть повернулися назад і ось уже другий день тирлюються над обома берегами Дніпра. Схоже, вони щось замислили. Але що?

Ввечері Санькові перед очима чомусь увесь час поставав Швайка на татарській палі і звідтіля ганив своїх мучителів страшними словами. До того ж прибіг Барвінок з жалюгідним виглядом, зовсім замучений. Барвінок жалібно скавулів, прохально метляв хвостом і увесь час по вертався мордою до свого сліду. Він ухопив зубами Вирвизуба за рукав і потяг за собою.

Разом з Грициком і Саньком поїхали на допомогу Швайці ще з півтора десятка козаків. Усі одягнули татарську одіж.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

СТРАТА

Швайка стояв на дерев'яному помості. Його обличчя нагадувало суцільний синець, одяг був пошматований, а закривавлена голова раз по раз безсило схилялася на груди. Його мали посадити на палю.

Перед помостом переминалося на конях зо два десятки мурз та беків. За ними виднілося півтори сотні дужих нукерів. Далі товпилося, шуміло і ходором ходило море тюрбанів. Осторонь від натовпу стояли зі зв'язаними руками кілька сотень невольників. Басман-бек звелів пригнати їх з невольничого ринку. До натовпу глядачів затесалися також Санько, Грицик і їхні товариші. Цілу ніч вони безупинно гнали коней. Вів козаків Барвінок. Він мчав так, ніби це були останні перегони в його житті.

Встигли в останню мить і опинилися так близько, що могли бачити все, що діється біля помосту. Про звільнення Швайки годі було й мріяти. Грицик мимоволі натяг свого малахія аж на очі, аби Басман-бек, випадково озирнувшись, не впізнав його завчасно. Санько заходився навіювати Басман-бекові, що смерть від кінського хвоста для Швайки страшніша, ніж смерть на палі. Півтора десятка напружених поглядів втупилися в Басман-бека.

А Швайка з висоти помосту вдивлявся в море голів, що погойдувалося перед ним. Швайка побачив Гуркана, Дениса – старшого ватага козловських невольників, Демида Вереса, Гаврила Кощавого – першого свого помічника у Бахчисараї. Швайці перехопило дух. Що вони затіяли, навіщо прибилися сюди? Чи не збираються, не доведи Господи, накласти головами заради його порятунку? Ні, цього допустити не можна! Нараз

Швайка почув іржання Вітрика. Так, це був його Вітрик – вірний товариш, що не раз вирятовував його у найтяжчі хвилини.

І тут невідь-звідкіля вродилися Санько з Грициком. Швайка ледь погамував стогін, що ладен був вихопитися з грудей. Навіщо ще й вони прибилися сюди аж з-над Дніпра? Невже теж гадають, що можна вирвати його з пазурів Басман-бекових катів? Швайка хотів подати їм якийсь застережний знак. Нехай швидше вибираються звідси хлопці. Але вони всі дивилися на Басман-бека.

І тоді Швайка з зусиллям підвів голову і вигукнув, щоб всі дивилися, як має загинути козак! А Басман-бека назвав шаклом. І пообіцяв, що скоро курячі голови татар впадуть під козацькими шаблями.

Нараз Басман-бек сказав, що цього проклятого гяура треба прив'язати до хвостів двох диких жеребців і пустити в степ.

Натовп збуджено загомонів. Двоє дужих нукерів схопили Швайку попід руки і потягли його аж за шатра, в степ. Згодом Басман-бек думав, що це займе час, а йому ж треба швидше привести свої сотні на допомогу тим, кому зараз клятві козаки не дають перейти Дніпро. Проте наказ він уже віддав і не гоже міняти його ще й утретє.

Грицик з Саньком мчали в передніх лавах. У степу привели двох дужих жеребців, які навіжено опиралися. Швайку мали вже прив'язати. Грицик просив Санька щось зробити. За ними їхали не менше трьох сотень вершників. Зовні видавалося, ніби їх жене проста цікавість, про те Санько відчував, як усе потужніше у тій масі нарастає жадоба відплати. І раптом він зрозумів, що все це означає. А ще краєм підсвідомості Санько завважив Барвінка з Куцим. Раптом всі угледіли, як звівся посеред натовпу на стременах кремезний русявий хлопець, як свиснув він якимось особливим пронизливим свистом. І тут із сотень горлянок вихлюпнувся жахний зойк: вовки перегризли горлянки диких жеребців. Натовп закричав: "Вовкулаки!".

А русявий здоровань крикнув: "Хто за Швайку – скидайте тюрбани!". І сталося дивне – більша половина вершників поскидала тюрбани. Грицик крикнув: "За Швайку!", а його рука вже вихопила шаблю і полоснула нею татарина. Нукери, відбиваючись від шалених наскоків, рвонули до Басман-бека. Проте вже мчав на нього Грицик. Він вбив Басман-бека. А ще за хвилину Грицик з Саньком підхопили закривавлене, безвільне тіло непритомного Швайки і дві сотні вершників зчезли в неозорому просторі.

ВОВКУЛАЦЬКИЙ СЛІД

Особистий ханський писар докладав Менглі-Гірею останні новини: татари у сутички з дніпровськими козаками не встряють, бо чекають на прибуття турецької галери, щоб купно захопити гяурів і назавжди відбити у них бажання селитися на дніпровському пониззі.

Раптом прибув гінець від Басман-бека і сказав, що Басман-бека вбито під час страти Швайки, бо повстали уруські невільники. А ще з ними були вовкулаки. Манглі-Гірей вирішив їхати до річки Тягинки. Один з радників запропонував дістатися туди турецькою галерою. Хан згодився.

ВІТРИЛА В СТЕПУ

Вирвизуб роздумував, чому татари не забираються. Вони ніби чогось чекали. А потім їх почало більшати. Вони почали перекривати усі шляхи відходу. Згодом на Дніпрі козаки помітили велетенського човна. Під його вагою Дніпро, здається, от-от мав вийти з берегів, а широкі червоні вітрила нависли не лише над Дніпровими водами, а й над усім степом.

Черкасець Ротько Беззубий сказав, що це галера, бо сам на таких мучився. І тут її можна посадити на мілину і знищити.

А Менгі-Гірею на галері уже доповідали, що за спинами козаків, на острови, висадилася тисяча чаушів, з високого правого берега за ними стежить ще тисяча. А решта скупчилася на лівому березі і лише чекають команди.

Величезний вітрильник повільно рушив до острова. Назустріч йому з очеретів вилетіло кілька десятків стріл. Проте татари відповіли таким залпом, що найближчі очерети, мов підтяті косою, повалилися на землю, приховавши під собою не одного захисника острова.

НА ДОПОМОГУ!

Гуркан, Гаврило Кощавий, Демид Верес їхали за Швайкою та охороняли його слід від погоні. Згодом Грицик з Саньком зупинились біля джерела, щоб знеможений Швайка відпочив. До них прибігли Вітрик, Барвінок і Куций. Це Санько після битви наказав вовчикам розшукати Вітрика і привести його до Вирвизуба. Вітрик приліг коло Швайки. Швайка розплющив очі, по його обличчю повільно сповзла сльоза. І лише Барвінок поводився, як личить справжньому вовкові. Щоправда, спочатку він заскавулів з радощів і лизнув хазяїна в щоку.

Між двох коней прилаштували ноші для Швайки і обережно рушили. Десь попудні Швайка знову прийшов до тями і сказав, що чує дим. Санько сказав, що горять плавні. Перед його внутрішнім зором промайнуло замазюкане сажею та кров'ю Вирвизубове обличчя. Схоже, йшла битва. Швайка наказав гнати туди.

Плавні горіли. Раз по раз язика диму лизали ханську вежу на галері, і Менглі-Гірей кашляв. Він лютував. Кляті козаки не захотіли встрявати у відкриту січу, вони підпалили плавні і заховалися за ними. Тож тепер турецькі лучники змушені були бити по островах лише тоді, коли вітер розганяв над ними хмари диму. Зате козаки, користуючись таким прикриттям, наближалися до галери майже впритул і стріляли на вибір. І не лише стріляли. Кілька хвилин тому гостроносий байдак на повній швидкості вилетів з диму. Лучники дружно сипонули в нього роєм смертоносних стріл, проте в байдаку нікого не виявилось. Байдак з розгону увігнався в обшивку галери з такою силою, що та не витримала і затріщала.

Було вирішено відвести галеру на чисту воду, подалі від островів. Тут диму було менше, і Менглі-Гірей зауважив, що над лівим берегом стовпилися тисячі вершників-татар. Вони чекали, доки їхні товариші відтиснуть козацькі байдаки. А вже тоді всією силою наваляться вони на козаків. Але байдаки не відступали. Хоч козаки, що сиділи в них, значно поступалися кількістю, проте були захищені від стріл високими облавками, у той час, як татари на своїх шкіряних човниках та очеретяних плотах були чудовою

мішенню.

Зо дві сотні найнетерплячіших вершників кинулися у воду і, обминаючи човни та байдаки, подалися до найближчого з островів, аби якомога швидше зійтися з козаками врукопаш. Кілька байдаків увірвалося межи них і козаки заходилися поціляти у майже безборонних плавців.

Тепер уся надія була на татарів, що висадилися на правому березі. Проте з висоти своєї вежі Менглі-Гірей бачив, що й тим непереливки.

Капудан-паша, що керував галерою сказав ханові, що треба на веслах піднятися вгору, розвернутися і вдарити гяурам у спину: там, за островами, диму немає і уруси будуть на видноті. А що галерні лучники не промахнуться – у цьому не було і найменшого сумніву. Турецька галера повільно, відстрілюючись на всі боки, рушила вгору.

Чорторий був поранений у груди. Телесикові друзі та важкопоранені уже знали, що Чорторий з трьома товаришами націлили свого байдака на галеру і розігнали його так, що той з тріском вривався в її обшивку. Ніхто з козаків не загинув, бо всі вистрибнули з байдака заздалегідь. Одного лише Чортория наздогнала сліпа стріла.

Наближалася галера. Телесикові та його хлопцям, а також пораненим неможливо було тікати від її стріл, бо човнів біля них не було. Телесик з Чорторием придумали нав'язати татарам, що їхній острів – скеля.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

ДНІПРО ГОРИТЬ

Довго виглядати галеру не довелося. І поранені, і дітлахи втупилися в них поглядами. Усі повторювали: "Ми – скеля, пливи праворуч!"

Капудан-паша наказав кинути якір. Телесик розчаровано презирнувся з Чорторием: вийшло зовсім не так, як хотілося. Мало того, що галера не сіла на мілину, то вона ще й зупинилася посеред Дніпра, перетнувши сполучення між ними й козаками. Як же тепер бути?

На небо повільно викочувався повен місяць. Спало татарське військо по обидва береги Дніпра і лише пригаслі вогні показували місце його розташування. Спав Менглі-Гірей, але його розбудили, бо на лівому березі сильно горіло, а ще доносився гамір бойовиська. Виявилося, що зі степу налетіли козаки і захопили половину човнів!

Вчорашні невільники справді налетіли зі степу і билися з татарами. Грицик і Санько першими увірвалися в табір. Вони билися пліч-о-пліч. За ними щільною лавою накочувалися Гуркан з Гьозльова, Демид Верес із гір, Гаврило Кощавий з Бахчисараю і ще зо дві сотні їхніх побратимів.

Тікали татари в ніч, зопалу налітали на вбитих товаришів, зашпортувалися об палаюче гілляччя.

І все ж татар було надто багато, щоб розбігтися від першого удару. Зрештою козаки змушені були відійти в степ, аж доки розчинилися в напівпрозорій імлі.

Швайка вперше не міг брати участі в битві. Його завезли на острів до Телесикової ватаги і поранених. Телесик розповів Швайці, що через галеру не можуть дістатися до Вирвизуба. Тому придумали скласти копички з сухої трави, зв'язати їх і розтягнути упоперек Дніпра. А тоді запалити і пустити на галеру, щоб згоріла.

Хан побачив вогненні копиці. Вони горіли так яскраво, що могли запалити верхівку щогли. В обличчя татарам війнуло гарячим повітрям. Галера була із дерева, тому могла кожної миті загорітися. Якір швидко витягли і корабель зрушив з місця, набираючи швидкість.

Галера проминула козацький острів. Услід галері полетіли стріли й гучні, глузливі вигуки. Ланцюжок вогнів переслідував галеру майже до Тягинської переправи.

Капудан-паша сказав ханові, що втратив половину людей і галеру назад до козаків не поведе. Манглі-гірей боявся поголосу про свою втечу від козаків, тому звелів своєму писареві записати у літопис, що просто прогулювався галерою по Дніпрі. А про козаків звелів не записувати нічого.

ЕПІЛОГ

Майже всі козаки мали сліди від турецьких шабель та стріл, проте це не заважало їм радіти: Дніпрова бистрина і обидва береги були вільні від татарів.

Вирвизуб з Федором Колотнечею пробилися крізь радісну юрбу і підійшли до Швайки. Той напівлежав край берега на возі. Біля нього стояли Гуркан, Кривопичко, Санько та ще кілька козаків. Під берегом щось насвистував Чорторий. Він розмірковував, як полагодити байдак, якого сам і увігнав у турецьку галеру. Ще далі Демко Манюня з товариством, серед яких був і Хасан, тягли проти течії довгого невода. Демкова голова була перев'язана.

На Швайку страшно було дивитися. Попечена палаючими довбешками шкіра, вирвані з м'ясом нігті.

Вирвизуб глянув на Гуркана, що тримав на перев'язі ліву руку. Гуркан заздрив Демидові Вересу й Гаврилові Кощавому, які загинули під час нападу на татарський табір. Мертві сорому не мають. А от йому, Гурканові, сором пік більше, ніж рани. Бо повівся як дитина: кинувся на допомогу Швайці, коли почув, що того катують. А міг залишитися в Ѓозльові, збирати вірних людей для святої справи. Тільки зараз він цілком з'ясував, що Вирвизуб зі Швайкою планували повстання Криму. Але ж ні, сталося трохи не так. Тому й ховав очі Гуркан. І каратиметься за це, скільки й житиме. Гуркан сказав, що вернеться в Крим і спробує знову зібрати хлопців. Пилип сказав, що це тепер ризиковано.

Повернувся Грицик з розвідки і сказав, що галера помчала в море, а в степу жодного татарина. Визирнуть на мить – і ховаються.

На берег вибралася ватага рибалок на чолі з Демком. Хлопець сказав, що повернеться до діда, бо там роботи багато.

Грицик взяв Телесика собі за джуру, і хлопчик дуже радів.

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.